

Opponensi vélemény Lukács Ágnes: Specificity in language: cognitive functions and impairments c. akadémiai doktori disszertációjáról

Általános megjegyzések

Lukács Ágnes akadémiai doktori disszertációjának központi témája a nyelv specificitásának vizsgálata a veleszületett nyelvi zavar tanulmányozásának segítségével. A szerző a vizsgálatok során kapott eredmények alapján egy paradox konklúzióra jut: amellet érvel, hogy a specifikus nyelvi zavar (SNYZ) háttere valójában *nem* nyelvi és *nem* specifikus. Úgy véli, hogy mivel az SNYZ csoportba tartozó gyermekek a vizsgált nyelvtani kompetenciák egyikében sem mutattak specifikus sérülést, ez a feldolgozási magyarázatok melletti érvnek tekinthető. A disszertáció két ilyen magyarázatot ismertet: az Ullman és munkatársai által javasolt Procedurális Deficit Hipotézist, illetve a Leonard és munkatársai által javasolt Morfológiai Gazdagság elméletet.

A disszertáció tézis szerkezetű, 281 oldalas mű. 12 publikált cikket tartalmaz eredeti formájában, kiegészítve egy általános bevezetéssel, a tézispontok ismertetésével, az alkalmazott módszerek bemutatásával, a disszertációban bemutatott kísérletsorozat általános kérdéseinek és céljainak leírásával, az eredmények általános összefoglalásával és egy általános konklúzióval. A bemutatott cikkek többszerzős, 4 kivételével Lukács Ágnes első szerzőségével publikált, hazai és nemzetközi együttműködésekben alapuló tanulmányok, melyek a szerző utóbbi 10 éves kutatómunkájának eredményeit fogják át.

A disszertáció főbb eredményei és megállapításai

A disszertáció 11 tézispontban foglalja össze a 12 cikkben leközölt kísérletek eredményét.

Tézis 1. A nyelvtani deficit mellett lexikális elmaradás is kimutatható specifikus nyelvfejlődési zavarban, ami a nyelvtan szelektív sérülése ellen szól. Ez a tézispont azon az indirekt érvelésen alapul, hogy a vizsgálatok során az SNYZ csoport teljesítményét szókinszben illesztett kontroll csoporttal hasonlították össze, és a kontroll csoport életkora minden esetben jelentősen a kísérleti csoport életkora alatt volt. Tekintettel az indirekt bizonyítékra, véleményem szerint ezen tézispont nem kellően alátámasztott, és nem világos ennek jelentősége sem, mivel az SNYZ esetében véleményem szerint a nyelvtani deficit alátámasztása, illetve cáfolata lenne a kulcskérdés. Mindezek miatt nem tartom szerencsés választásnak ezzel a tézisponttal kezdeni a téziseket.

Tézis 2-5. Az egyeztetési zavar hátterében szelektív nyelvtani sérülés helyett feldolgozási nehézségek állnak specifikus nyelvfejlődési zavarban. / A többszörös toldalékolású és a morfofonológiailag kivételes alakok produkciós nehézsége nyelvtan-specifikus deficit helyett lexikális és feldolgozási problémákra utal specifikus nyelvfejlődési zavarban. / Az aspektus jelölésében specifikus nyelvfejlődési zavarban megmutatkozó nehézségek mintázata (az aspektus megragadása nehézséget jelent a produkcióban, de a megértésben nem) feldolgozási deficitet sugall az aspektus absztrakt nyelvtani jegyének szelektív sérülése helyett. / Az esetjelölés specifikus nyelvfejlődési zavarban megfigyelhető nehézségei lexikális- feldolgozási deficitre utal a szelektív esetjelölési sérülés helyett. A több különböző feladattal (maszkolt ragok helyreállítása, grammatikalitási ítélet, kép-mondat párosítás, spontán beszéd) vizsgált ige és főnév egyeztetési, valamint aspektus megértési teljesítmény nem mutatott jelentős mintázatbeli eltérést az SNYZ és kontroll csoportok között. Ez véleményem szerint megfelelően igazolja a tézispontokat, és a kapott eredmények hitelesen támasztják alá a feldolgozási deficit hipotézist. Véleményem szerint ezek a disszertáció legfontosabb állításai és a tanulmányok legjelentősebb hozzájárulása az SNYZ-vel kapcsolatos deficitek megértéséhez.

Tézis 6-7. A megismerőfolyamatok sérülései nem szelektíven a nyelvet érintik SNYZ-ben; a nyelvi tartományon kívül a készségtanulásban is sérüléseket figyelhetünk meg, elsősorban a szekvenciálisan szerveződő ingerek esetében. / Az SNYZ Procedurális Deficit Hipotézisével összhangban a procedurális tanulás sérülésre hajlamos SNYZ-ben, míg a deklaratív tanulás és megtartás folyamatai viszonylag megőrzöttek. E két tézisponthoz kapcsolódó vizsgálatok a Procedurális Deficit Hipotézissel kapcsolatban szolgáltatnak támogató bizonyítékokat. A többféle feladattal vizsgált implicit és deklaratív tanulás disszociációt mutat: míg elsősorban a implicit szekvenciatanulást mérő feladatokban (SRT,

AGL) és a verbális deklaratív feladatban az SNYZ csoportba tartozó gyermekek deficitet mutatnak, a deklaratív non-verbális feladatban jobb a teljesítményük a kontroll csoporthoz képest. Ezekben a vizsgálatokban lényeges kérdésként merül fel az SNYZ csoportban található heterogenitás problémája, mivel az SNYZ csoportba tartozó gyerekek közül nem mindenki mutatott implicit tanulási problémát. Megjegyzendő, hogy ez a probléma a nyelvi feladatok esetében nem merült fel; erre a kérdésre a későbbiekben még visszatérek.

Tézis 8. A végrehajtófunkciók sérülése elsősorban a nyelvi feladatokban mutatható ki SNYZ- ben, ezekért a csökkent verbális RTM kapacitás felelős. Ezen tézispontot alátámasztó eredmények egy több végrehajtó funkciót mérő tesztet alkalmazó vizsgálatból származnak. Az eredmények validitását megkérdőjelezheti az SNYZ csoport kis elemszáma (31 fő), amely főleg annak tükrében merül fel problémaként, ha elfogadjuk az előző tézispontban felvetett heterogenitás problémáját. Eszerint feltételezhető, hogy az SNYZ gyermekek között több alcsoport képezhető, ugyanakkor ilyen kicsi elemszám esetén az alcsoportok kialakítása nehezen kivitelezhető.

Tézis 9. A lexikális gátlás hatékonyan működik SNYZ-ben. A tézispontot alátámasztó eredmények egy képmegnevezési feladatból származnak, és ezek szerint kimutatható ugyan különbség az SNYZ és kontroll csoport között a mentális lexikon szerveződését illetően, de a gátlási folyamatokban nincs eltérés a csoportok között. Ezen tézispont véleményem szerint a Tézis 1-el vonható össze, a gátlási folyamatok sérülésének hiánya viszont ellentmondani látszik a Tézis 8-ban kifejtett elképzelésnek, emiatt ez a tézispont vitatható.

Tézis 10-11. A nyelvelsajátítás háttérmechanizmusainak is tekinthető készségtanulási képességek különböző formáinak életkori változásai a tanulási mechanizmusok kritikus periódusa ellen szólnak. / A nyelvi képesség szerzett zavarában, afáziában sem szelektív a nyelvi sérülés, társul hozzá a végrehajtófunkciók sérülése is. A 10-11. tézispontok eltérően az előzőektől nem az SNYZ-t vizsgálják, hanem egy keresztmetszeti vizsgálatban a készségtanulási képességek életkori változásait, illetve az afáziás személyek végrehajtó funkciók mechanizmusait. A tézispontokat alátámasztó két cikk véleményem szerint meggyőzően érvel amellett, hogy a nyelvelsajátításhoz és nyelvhasználathoz feltételezhetően szükséges képességek fejlődési mechanizmusai folyamatos változást mutatnak, illetve sérülésük együtt jár a nyelvi sérülésekkel. Ugyanakkor úgy vélem, hogy ezen eredményekből nem lehet általános következtetést levonni a nyelvi funkciókkal kapcsolatban, mivel nem világos, hogy milyen jellegű kapcsolat van a nyelvi folyamatok és pl. a végrehajtó működések vagy a motoros szekvencia-tanulás között.

Összességében a tézispontok kissé ugyan egymással átfedésben, de jól kiemelik Lukács Ágnes és kutatócsoportja hozzájárulását az SNYZ-vel kapcsolatos szakirodalomhoz. Néhány tézispont állításával ugyanakkor – ahogyan jeleztem is –, vitatkoznék, és azok elfogadását a jelölt védésen adott válaszaitól teszem függővé.

A disszertáció erősségei

A disszertációban bemutatott eredmények mind elméleti, mind gyakorlati szempontból jelentősek. Elméleti szempontból lényeges bizonyítékokat szolgáltatnak az SNYZ magyarázó hipotézisek mellett (pl. a morfológiai gazdagság hipotézis, Procedurális Deficit Hipotézis), és a nyelvi zavar specificitásának megkérdőjelezésével további vitára teremtenek lehetőséget. Gyakorlati szempontból a kapott eredmények lényegesek lehetnek az SNYZ diagnosztikai lehetőségeivel és a terápiával kapcsolatban. Véleményem szerint lényeges érdeme a disszertációban közölt angol nyelvű publikációknak, hogy bemutatják a nemzetközi közösség számára a morfoszintaxis magyar nyelvre jellemző specifikumait, és demonstrálják, miért érdemes a magyar nyelvvel kapcsolatban nemzetközileg is figyelemre számot tartó kutatásokat végezni. Ezen kívül lényeges és hiánypótló referencia munkául szolgálnak a későbbi magyar nyelvvel foglalkozó publikációk számára.

A disszertáció a jelölt elmúlt években megjelent, nemzetközi folyóiratokban publikált tudományos eredményein alapul. Ezen eredmények kétségkívül a terület nemzetközi élvonalába tartoznak, és elméletileg kitűnően beágyazottan, a terület state-of-the-art kérdéseire válaszoló eredményekkel gazdagították a szakirodalmat. A szerző fontos hozzájárulása egy új módszer, a maszkolt igeragok helyreállítását igénylő mondatismétlési feladat alkalmazása az SNYZ vizsgálatára. További lényeges módszertani erőssége a disszertációban bemutatott tanulmányoknak a kísérleti és kontroll csoport gondos kiválasztása, és előzetes, több mérőeszkőzzel történő vizsgálata, valamint az eredmények elemzésekor a különböző szempontok szerinti kvalitatív jellegű elemzések (pl. hibák eloszlásának elemzése).

A disszertációval kapcsolatos kritikai megjegyzések

A disszertációval kapcsolatban felmerült néhány kérdést és problémát az alábbiakban foglalom össze.

1. Résztevők kiválasztása

- a) Ha jól értettem, az SNYZ csoport kiválasztása előzetes diagnózison alapult. Mi a jelölt véleménye ezen diagnózisok megbízhatóságáról, ismerve a hazai diagnosztikai eljárásokkal kapcsolatos nehézségeket? Mennyiben torzíthatják az esetleges rossz diagnózisok az eredményeket?
- b) A kísérleti csoporthoz két módszerrel illesztettek kontroll csoportot: vagy korban, vagy szókinszben. Kérem kommentálja, hogy mi alapján változott az egyes tanulmányokban a kontrollcsoport kiválasztásának szempontja?

2. Instrukciók megértése.

- a) Tekintettel a nyelvi zavarra, hogyan biztosították, hogy az SNYZ csoportba tartozó gyermekek megfelelően értsék a feladatot?
- b) Figyelembe véve az előző pontot, nem lehetséges-e, hogy az SNYZ csoport gyengébb nyelvi teljesítménye csak a feladat nem megfelelő megértésének tulajdonítható?

3. Heterogenitás.

A 6-7. tézispontokhoz tartozó implicit /procedurális tanulást vizsgáló tanulmányokban felmerül az SNYZ csoport heterogenitásának kérdése. Ez a kérdés ugyanakkor a nyelvi feladatokban nem került elő. Kérdésem, hogy lehet-e különbség a nyelvi és nem nyelvi feladatok között a heterogenitás mértékében?

4. Rövid távú emlékezet.

A disszertáció több tanulmányában is felmerült az SNYZ csoport esetében a rövid távú emlékezeti funkciók sérülése, mint alapvető magyarázat a gyengébb nyelvi funkciók hátterében. Kérdésem, hogy van-e értelme a rövid távú emlékezetéről (pontosabban annak verbális komponenséről), mint a nyelvtől független rendszerről beszélni? Mi a jelölt véleménye arról, hogy a létezik-e egyáltalán a nyelvtől független rövid távú emlékezet, különös tekintettel arra, hogy a legtöbb elképzelés szerint a verbális munkamemória egyértelműen fonológiai kódra, vagyis nyelvi információra alapul?

Összefoglalás

Lukács Ágnes akadémiai doktori disszertációja önálló kutatásokon alapuló, nemzetközileg elismert eredményeket tartalmaz, amelyek elméleti és gyakorlati szempontból is gazdagították a specifikus nyelvi zavarral kapcsolatos tudást. A bemutatott kísérletek,

módszertanilag kiválóan megalapozottak, originálisak. A jelölt hozzájárulása a magyar nyelvvel kapcsolatos ismeretek nemzetközi szintén történő bemutatásához vitathatatlan. Mindezek alapján javaslom a disszertáció nyilvános vitára való kitűzését, és sikeres védeés esetén az MTA doktora cím odaítélését.

Budapest, 2018.05.17.

Honbolygó Ferenc, Ph.D